

УДК 327.8(73+510+532):323(55)](267.35)  
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2024/1-58/61-72>

Володимир КІЯНИЦЯ, асп.  
ORCID ID: 0000-0002-6901-9581  
e-mail: [kiiyanysiaivolodymyr@gmail.com](mailto:kiiyanysiaivolodymyr@gmail.com)  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

## ЕВОЛЮЦІЯ ІРАНО-САУДІВСЬКИХ ВІДНОСИН ІЗ ЧАСІВ ПРОГОЛОШЕННЯ ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

**Вступ.** *Ісламська Республіка Іран, чия політична стратегія у Перській затоці покликана сприяти домінуванню країни у регіоні, неминуче стикається з реакцією іншого впливового регіонального суперника – Королівства Саудівська Аравія. З моменту проголошення Ісламської республіки відносини обох країн вирізняються нестабільною динамікою у зв'язку з глибоким антагонізмом, який формується зважаючи на вплив внутрішньо- та зовнішньополітичних чинників. Метою публікації є аналіз еволюції ірано-саудівських зв'язків і виокремлення ключових чинників, які визначають динаміку відносин і формують причини конфронтації.*

**Методи.** Було використано такі загальнонаукові методи, як аналіз, дедукція, індукція й абстрагування. Застосовано історичний, компаративний, метод моделювання, а також методи контекстуального та критичного аналізу.

**Результати.** Виявлено взаємопов'язаність внутрішньополітичної динаміки Ірану з характером відносин із Саудівською Аравією. Як ключові конфліктогенні чинники визначено природу політичних режимів обох країн, конфесійні відмінності, ідеологічний дискурс Ісламської республіки, національний ідентифікатор, а також боротьбу за регіональне домінування. Інтенсифікація конфлікту обумовлюється особливостями регіональних альянсів, присутністю Сполучених Штатів у регіоні й активною співпрацею Саудівської Аравії та США, зв'язками іранської сторони зі збройними угрупованнями, що діють у регіоні, а також характером ядерної програми ІРІ. Також було визначено, що США й Китай впливають на еволюцію цих відносин.

**Висновки.** На основі аналізу результатів дослідження можна зробити висновок, що відносини Ісламської Республіки Іран і Королівства Саудівська Аравія містять комплекс проблем через вплив низки взаємопов'язаних конфліктогенних чинників, які провокують конфронтацію. Разом із тим, урегулювання цього конфлікту є можливим за участі позарегіональних "акторів".

**Ключові слова:** *Ісламська Республіка Іран, Королівство Саудівська Аравія, Перська Затока, регіональна безпека.*

### Вступ

У сучасній міжнародній системі відносини Ісламської Республіки Іран (ІРІ) і Королівства Саудівська Аравія (КСА) перебувають у центрі підвищеної уваги міжнародної спільноти, зокрема ключових її суб'єктів – Китайської Народної Республіки (КНР) та Сполучених Штатів Америки (США). Цей інтерес обумовлюється глобальним значенням Перської затоки – основного ареалу ірансько-саудівської взаємодії – як регіону, який є світовим ринком енергоносіїв. Обидві країни характеризуються значним впливом у цьому регіоні та за його межами, відіграючи провідну роль у формуванні політичної й безпекової динаміки Перської затоки, яка зокрема починається й на близькосхідному регіоні. Історія взаємовідносин Ісламської республіки та Саудівської Аравії демонструє наявність укоріненого антагонізму, дипломатичної нестабільності, а також боротьбу за регіональне домінування. Обидві країни репрезентують (і очолюють) сунітський і шіїтський релігійно-політичні блоки, що перебувають у постійній конфронтації. Релігійні відмінності спільно з політичними суперечностями та боротьбою за лідерство у регіоні, тобто сукупність цих чинників, провокує конфлікт між ІРІ та КСА, характерною особливістю якого є вихід за межі двосторонніх зв'язків. Наразі обидві країни є дотичними до низки безпекових питань регіону: війна в Ємені та Сирії, боротьба за політичний вплив у Лівані й Іраку, підтримка збройних угруповань тощо. Тож дослідження відносин між Іраном і Саудівською Аравією дозволяє розуміти динаміку політичного розвитку й безпекового стану регіону, які безпосередньо впливають на становище світової економіки, визначають природу конфліктів і формують причини милітаризації Перської затоки. У статті розглянуто історичний контекст, визначено основні фактори конфлікту, а також здійснено спробу оцінки відносин ІРІ-КСА на сучасному етапі, сформульовано думку щодо ймовірного розвитку ірано-саудівських зв'язків.

**Мета дослідження** – комплексний аналіз процесу розвитку ірано-саудівських відносин від становлення Ісламської республіки до сьогодення та виокремлення ключових конфліктогенних чинників.

### Методи

Збір інформації та її подальше опрацювання супроводжувалося застосуванням таких загальнологічних методів, як аналіз, дедукція й індукція. Використання методу абстрагування обумовлювалося необхідністю виокремлення універсальних факторів антагонізму ІРІ-КСА на тлі окремих конфліктів у регіоні. Історичний метод було використано для дослідження трансформації регіональної політики Ісламської республіки та з'ясування хронологічної динаміки ірано-саудівських відносин. Завдяки компаративному методу вдалось встановити ключові відмінності обох країн у політичній, конфесійній і соціальній площині. Метод моделювання дозволив сформулювати варіацію подальшого розвитку взаємовідносин Ірану та Саудівської Аравії після їхнього відновлення у 2023 р. Застосування методів контекстуального і критичного аналізу покликано необхідністю розуміти причини розвитку окремих подій між зазначеними країнами, а саме відновлення відносин, перспектив їхнього подальшого майбутнього тощо.

**Витоки та еволюція ірано-саудівських відносин.** З моменту становлення Ісламської республіки у 1979 р. відносини між Іраном і Саудівською Аравією набувають конфронтаційного характеру, що обумовлюється як ідеологічною основою Ісламської революції, перемога якої призвела до чергового прецеденту повалення монархії у Перській затоці, так і подальшим деструктивним зовнішньополітичним дискурсом новоутвореного ісламського режиму. У сукупності ці чинники спільно з регіональними амбіціями провокували утворення між ІРІ та КСА багатовимірних конфліктів (Saikal, 2019, р. 169). Хоча й варто зауважити, що на початковому етапі післяреволюційного періоду в Ірані деякий час існував певний політичний плюралізм, який допус-

© Кіяниця Володимир, 2024

кав залучення до розбудови інституцій Ісламської республіки представників різних ідеологічних кіл, яких об'єднували антишахські настрої. Тому саудівське керівництво якийсь час покладало сподівання на можливість збереження мирного характеру відносин з новоствореною Республікою (Mumtaz, 2005, p. 10; Hadžikadunić, 2019). Захоплювання американського посольства у Тегерані, початок ідеологічної боротьби із Заходом, пропагування Ісламської революції в регіоні все-таки демонстрували очевидну деструктивність поведінки Ісламської республіки в Перській затоці (Mumtaz, 2005, p. 10).

Початок ірано-саудівської конфронтації виявлявся у декількох аспектах: по-перше, задля стримування Ісламської республіки, а також напрацювання спільної політики щодо регіональних викликів і загроз Саудівська Аравія та інші монархії Перської затоки ініціюють утворення у 1981 р. Ради співробітництва арабських держав Перської Затоки (РСАДПЗ) (Mumtaz, 2005, p. 11). По-друге, саудити, фактично, втрутились у ірано-іракську війну на боці Іраку, забезпечуючи фінансово й політично підтримкою режим С. Хусейна (Mumtaz, 2005, p. 11). Приміром, протягом початкового етапу війни уряд КСА надав Іраку фінансову допомогу в розмірі 20 млрд дол. США, що станом на 2024 р. з урахуванням інфляції дорівнювало б сумі близько 73 млрд дол. США (Mumtaz, 2005, p. 12). Варто детальніше зупинитися на питанні іраксько-саудівського зближення на даному етапі. Саддамівський Ірак з позиції саудівської сторони також розглядався як ідеологічний опонент, зважаючи на те, що становлення баасистського режиму в 1958 р. відбувалось під гаслами ідей панарабізму та в результаті повалення монархії в країні (Hunter, 2010, p. 215). Однак саме деструктивна діяльність ісламського режиму й новий підйом панісламізму обумовлювали сприйняття Саудівською Аравією Іраку як потенційно меншої небезпеки, аніж Ісламська республіка (Mumtaz, 2005, p. 11). У цей період здійснення прямих контактів між ІРІ та КСА, фактично, було поставлене на паузу, однак офіційне розірвання дипломатичних відносин відбулось 1988 р. у зв'язку з розгромом саудівського посольства в Тегерані роком раніше (Hunter, 2010, p. 192–193). Напад на посольство КСА обумовлювався так званім "Інцидентом у Мецці" 1987 р., коли внаслідок сутичок із правоохоронцями загинуло 275 іранських громадян, що призвело до впровадження нових обмежень доступу іранських паломників до здійснення Хаджу (Mumtaz, 2005, p. 13; Hunter, 2010, p. 192). У відповідь було здійснено напад на саудівське дипломатичне представництво, тоді як ісламський режим активізував свої контакти з опозиційними силами всередині самої Саудівської Аравії. Затягування бойових дій між Іраном та Іраком, початок "Танкерної війни" впливали на економічний стан залежних від нафтогазового транспортування країн регіону, зокрема Саудівської Аравії, схилиючи з часом їхню позицію до необхідності припинення війни, що також позначилось на поступовій мінімізації підтримки Іраку, спонукаючи до пошуку шляхів нормалізації відносин з Ісламською республікою (Nonneman, 2004, p. 180–182).

Завершення ірано-іракської війни у 1988 р. не призвело до очікуваної стабілізації регіону. Навпаки, у цей час формуються передумови для нового збройного конфлікту у Перській затоці – іракської окупації Кувейту. С. Хусейн, розпочинаючи війну проти Ісламської республіки, головним чином розраховував на її швидкоплинність, очікуючи швидкого повалення режиму Хомейні в дестабілізованій революцією країні, що дозволило б іракській стороні анексувати багату на нафтові поклади й

заселену переважно арабами провінцію Хузестан (Hunter, 2010, p. 189; Saikal, 2019, p. 185). Натомість війна, розпочата баасистським режимом, затягнулася на тривалий період і призвела до великих утрат серед військових і цивільного населення, значних економічних проблем, а також падіння авторитету самого очільника Іраку (Monshipouri, 2019, p. 121). Крім того, позиція монархій Перської затоки щодо необхідності припинення бойових дій у регіоні розцінювалася іракською стороною як зрада з боку союзників, яка унеможливила доведення війни з Іраном до переможного кінця. Зрештою, іракська сторона утверджується в думці щодо доцільності проведення "малої переможної війни", яка мала б згладити загальні враження від безрезультатної ірано-іракської війни та покращити імідж Саддама Хусейна, а також стабілізувати економічне становище країни за рахунок стягнення контрибуції з переможеної сторони; у підсумку дані обставини уможливили збройний напад Іраку на Кувейт (Hunter, 2010, p. 216; Monshipouri, 2019, p. 121). Вторгнення іракських військ у Кувейт у 1990 р. фактично анулювало наявні здобутки іраксько-саудівського зближення на тлі загрози ІРІ; напад С. Хусейна на одну з монархій Перської затоки розцінювався саудитами як пряма загроза регіональній безпеці й політичному устрою країн регіону. Збройна агресія Іраку спровокувала утворення антиіракської коаліції під егідою Саудівської Аравії та Сполучених Штатів; у контексті ж ірано-саудівських відносин початок Війни в Затоці 1990 р. сприяв процесу налагодження діалогу обох сторін (Hunter, 2010, p. 192).

Нормалізація зв'язків між ІРІ та КСА протягом 90-х років минулого століття відбувалася у зв'язку з процесами політичної трансформації Ісламської республіки після завершення ірано-іракської війни. Смерть очільника Ісламської революції й Верховного лідера ІРІ Р. Хомейні в 1989 р. стала каталізатором внутрішньополітичних змін в Ісламській республіці, призвівши до фрагментації політичному ІРІ на три ключові фракції: джихадистів або *асульгаран* (фундаменталістсько-консерватори), іджтихадистів або *еслахтелебан* (реформісти) та *амальгаран* (прагматики) (Saikal, 2019, p. 8). Післявоєнний Іран, фактично, опинився на межі виснаження власних економічних ресурсів; за відсутності шляхів вирішення даної проблеми в умовах дипломатичної ізоляції така ситуація б ймовірно становила загрозу збереженню політичного устрою ІРІ. Потреба у повенній відбудові країни обумовлювала переосмислення зовнішньополітичної стратегії ІРІ, зокрема ключових ідей хомейнізму – "Експорту Ісламської революції" та політики "Ні Схід, ні Захід", а також пошук шляхів нормалізації відносин із сусідніми країнами. Перемога у 1989 р. на президентських виборах Х. Рафсанджані – представника так званих "прагматиків" (عمل گرایان) – знаменувала превалювання запиту як серед політичних еліт, так і серед населення країни, на економічну й політичну стабілізацію Ірану (Saikal, 2019, p. 100). Зовнішня політика ІРІ часів президентства Рафсанджані (1989–1997) мала на меті нормалізацію відносин зі світовою спільнотою, передусім – з монархіями Перської затоки, економічне відновлення країни та подолання наслідків війни. На даному етапі Ісламська республіка, зокрема, скеровує свою дипломатичну діяльність для налагодження відносин із Саудівською Аравією (Hunter, 2010, p. 209). Кандидатура Хашемі Рафсанджані позитивно сприймалась саудівською стороною; у середині 80-х років минулого століття майбутній президент ІРІ, тодішній голова Маджлісу, був

запрошений королем Фагдом здійснити Хадж, що заклало фундамент для виникнення взаєморозуміння між Рафсанджані та саудівською королівською родиною (Saikal, 2019, p. 100; Gaub, 2016, p. 2). Акумуляція політичної ваги Рафсанджані та його прибічниками після смерті Рухолли Хомейні подекуди кидала тінь на наступника Верховного лідера – Алі Хаменеї, що дозволяло очікувати ймовірність подальшої внутрішньополітичної трансформації Ірану, де функції *рахбара* (رهبر مذهبی) будуть зведені до "декоративного і церемоніального характеру" (Saikal, 2019, p. 94–96, 100). Крім того, зовнішньополітична лінія уряду Рафсанджані – нормалізація відносин і безпекова стабілізація регіону – знаходила позитивний відгук серед монархій Перської затоки (Mumtaz, 2005, p. 7). Під час саміту РСАДПЗ (22–24 грудня 1990 р.) у Досі, Катар, члени організації, зокрема саудівська сторона, задекларували необхідність посилення співпраці з Іраном на тлі іракської загрози, у т. ч. у питанні регіональної безпеки (Mumtaz, 2005, p. 11–12; Hadžikadunić, 2019). Уже через рік, 1991 р., Ісламська Республіка й Саудівська Аравія оголосили про відновлення дипломатичних відносин.

Війна у Затоці (2 серпня 1990 р. – 28 лютого 1991 р.) відіграла двояку роль у процесі зближення ІРІ та КСА: дійсно, військова агресія саддамівського Іраку формувала передумови для налагодження міждержавних відносин, однак вплив низки чинників обумовлював певну пасивність іранської сторони щодо конфлікту в регіоні (Mumtaz, 2005, p. 16–21). Ісламська республіка, незважаючи на внутрішньополітичні зміни й коригування зовнішньополітичної стратегії, залишалася заручницею власних ідеологічних наративів; звісно, історія не знає кон'юнктиву, однак можна припускати, що навіть символічне приєднання до коаліції сунітських монархій, які ведуть війну проти країни, де переважну чисельність населення становлять шиїти, могло спровокувати антиурядові виступи, інспіровані шиїтським духовенством, яке зберігало вплив над радикалізованою часткою іранського суспільства (Potter, 2002). Більше того, окремі представники духовенства висловлювали позицію щодо необхідності примирення з режимом Саддама Хусейна та об'єднання сил задля спільної боротьби проти ключового ідеологічного ворога Ісламської республіки – Сполучених Штатів, які зайняли провідну позицію в антиіракській коаліції (Hunter, 2010, p. 195). Попри рух до нормалізації діалогу зі світовою спільнотою між урядом Рафсанджані й адміністрацією Буш-старшого, а також його наступника – Б. Клінтона, існували напружені відносини; американська сторона, радше, залишала поза увагою спроби Ісламської республіки налагодити двосторонні зв'язки. За даних умов зростання військової присутності США у регіоні, фактично, обумовлювало зайняття іранською стороною нейтральної позиції в означеному конфлікті (Hunter, 2010, p. 195). Інтенсифікація впливу Сполучених Штатів у Перській затоці у зв'язку з поглибленням залежності Саудівської Аравії від американських збройних сил у питанні регіональної безпеки підпорядковувала ірано-саудівські відносини позиції позарегіональних "акторів". Теракт у вежах Хубар 1996 р., скоєний проти коаліційних сил, які діяли на території Саудівської Аравії в рамках операції "Southern Watch", провокував подальше загострення конфлікту між ІРІ та США, оскільки адміністрація Б. Клінтона звинуватила іранську сторону у причетності до даних подій; саудити, у свою чергу, були змушені враховувати позицію Сполучених Штатів щодо Ірану, однак на даному етапі вважали більш доцільним

сприяти розвитку мирного характеру відносин з Ісламською республікою (Hunter, 2010, p. 196; Mumtaz, 2005, p. 23; Abuamer, 2023, p. 12).

Активні дипломатичні відносини між Іраном і Саудівською Аравією продовжувалися на початку президентства наступника Рафсанджані – М. Хатамі (1997–2005), представника так званого "крила реформістів" (اصلاح طلبان). Зовнішня політика уряду Хатамі передбачала проведення комплексу заходів для реалізації концепції "Діалогу цивілізацій", яка, фактично, доповнювала тодішній зовнішньополітичний курс країни, закладений Рафсанджані, поєднуючи економічний вектор іранської дипломатії з питанням розвитку й поглиблення відносин із країнами Перської затоки на основі міжкультурної комунікації та розвитку наукового співробітництва (Saikal, 2019, p. 106). Крім того, Ісламська республіка проголошувала принцип невтручання у внутрішньополітичні справи інших країн як одну із ключових засад своєї зовнішньої політики (Mumtaz, 2005, p. 22; Saikal, 2019, p. 171). Декларування ісламським режимом на даному етапі мирного характеру власної зовнішньополітичної стратегії сприяло подальшій нормалізації ірано-саудівських відносин. Кінець 90-х років минулого століття позначився активізацією прямих дипломатичних контактів між країнами на найвищому рівні, серед яких варто виділити візит до КСА тодішнього міністра закордонних справ ІРІ А. Велаяті в 1997 р., який передував підписанню "Угоди про співробітництво у сфері економіки, торгівлі, інвестицій, технологій, науки, культури, спорту та молоді" між Іраном і Саудівською Аравією у 1998 р. (Almaari, 2023). Від саудитів, у свою чергу, Іран відвідала делегація на чолі із кронпринцем Абдаллою, майбутнім королем КСА, для участі в сесії Організації ісламського співробітництва у Тегерані в 1997 р. Цей крок свідчив про зацікавленість саудівської сторони у пошуку взаєморозуміння з Ісламською республікою (Hunter, 2010, p. 197; Mumtaz, 2005, p. 22). У відповідь для врегулювання низки питань стосовно спільної політики у нафтодобувній сфері, а також щодо транспортування товарів з використанням іранської логістики до Саудівської Аравії був направлений вже колишній президент ІРІ Х. Рафсанджані (Mumtaz, 2005, p. 23). У 1999 р. до КСА прибуває й сам Мохаммед Хатамі, ставши першим президентом ІРІ, що відвідав Саудівську Аравію з дипломатичною місією; мета цієї зустрічі полягала у координуванні спільної політики стосовно безпекових викликів у регіоні, зокрема напрацювання стратегії поведінки щодо саддамівського Іраку (Hunter, 2010, p. 197). На тлі обопільного зближення Ісламська республіка й Саудівська Аравія у квітні 2001 р. приймають "Угоду про співробітництво у сфері безпеки", яка мала засвідчити врегулювання конфліктних питань і досягнення взаєморозуміння між обома країнами; тим не менш, ця угода виключала питання військової кооперації обох сторін, що вказувало на відсутність консенсусу щодо бачення облаштування системи регіональної безпеки (Hunter, 2010, p. 197; Rome, & Rumley, 2023). Суперечності між Іраном і Саудівською Аравією у даному питанні, головним чином, були пов'язані з роллю Сполучених Штатів у системі регіональної безпеки. Позиція Ісламської республіки полягала у необхідності винесення американської сторони за рамки врегулювання безпекових питань Перської затоки, у той час як Саудівська Аравія не могла відмовитися (і не збиралася) від ключового безпекового гаранта та стратегічного партнера (Monshipouri, 2019, p. 118). Однак, усе ж період кінця 90-х – початку 2000-х без перебільшення став апогеєм ірано-саудівського зближення, часом най-

конструктивнішого діалогу між країнами, який у тому числі став можливим у зв'язку з певною розрядкою ірано-американських відносин наприкінці 90-х років (Saikal, 2019, p. 108; Hadžikadunić, 2019).

Початок 2000-х знаменувався для Ісламської республіки виникненням нових викликів, які позначилися на процесі подальшої нормалізації зв'язків ІРІ та КСА. У цей період відносини між Іраном і Сполученими Штатами входять у нову фазу антагонізму у зв'язку з політикою адміністрації Буша-молодшого щодо боротьби зі світовим тероризмом, до ключових осередків якого в рамках концепції "Вісі зла" було віднесено й Іран (Saikal, 2019, p. 109). Чіткий анти-іранський дискурс США змушував країни Перської затоки, залежні від американської військової присутності в регіоні, зважати на дану позицію, що кидало тінь на розрядку у відносинах Ісламської республіки й Саудівської Аравії, закладаючи, таким чином, підвалини для майбутнього конфлікту у зв'язку із проамериканською орієнтацією саудівської сторони. Викриття іранського ядерного дос'є 2002 р., відповідно до якого ісламський режим погодив таємне збагачення урану в обхід Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ), призвело до провадження американським урядом низки санкцій проти ІРІ; головним чином, питання ядерної програми Ірану спричинило дискусію серед монархій Перської затоки стосовно щирості іранського політикуму в питаннях регіональної безпеки (Saikal, 2019, p. 107). У подальшому чинник ядерної програми ІРІ відіграватиме одну із ключових ролей в ірано-саудівській конфронтації, а поки що на даному етапі саудити не поспішали приєднуватися до імплементації американських санкцій, бажаючи уникнути нового конфлікту з Іраном та стверджуючи, що такі дії не дозволять вирішити проблему конструктивним шляхом (Ghadbeigy et al., 2022, p. 15). Американська інтервенція в Ірак у 2003 р. сприяла подальшому формуванню передумов нової конфронтації між ІРІ та КСА. Ісламський режим, відчуваючи загрозу від анти-іранської риторики Сполучених Штатів і посилення американської військової присутності у Перській затоці, зголосився на співпрацю із саддамівським Іраком, який усе ще сприймався саудівською стороною як фактор дестабілізації регіону (Hunter, 2010, p. 216). Розрядка між Іраном і Саддамом Хусейном, а після ліквідації ба-асистського режиму – зосередження на посиленні власного політичного впливу в постсаддамівському Іраку – з одного боку, з іншого – зростання військової кооперації між КСА та США – сприяли розриву тих позитивних напрацювань, які вдалося досягти спільними зусиллями іранської та саудівської сторін, підводячи обидві країни до нового конфлікту. Але все ж таки американська військова присутність у післявоєнному Іраку на початковому етапі була стримуючим фактором для іранської сторони, суттєво обмежуючи можливості країни проектувати деструктивну політику, а часом – спонукаючи до пошуку діалогу зі своїм ключовим ідеологічним опонентом задля отримання безпекових гарантій (Hadžikadunić, 2019).

Найближчі вияви стагнації ірано-саудівських відносин почали відслідковуватися вже під час президентства М. Ахмадінежада (2005–2013). Цей період в іранському політикумі позначився реанімацією політичного впливу коаліції фундаменталістів-консерваторів (اصولگرایان) завдяки дискредитації діяльності урядів Рафсанджані й Хатамі, а також усього так званого "поміркованого крила", які політикуму поступок і відкритості до діалогу та співпраці так і не змогли досягти нормалізації відносин із Заходом, а відтак – подолати ізоляцію країни на світовій арені (Saikal, 2019, p. 112). Адмініст-

рація Буша-молодшого 2003 р. відхилила пропозицію М. Хатамі, санкціоновану Верховним лідером ІРІ А. Хаменеї щодо початку діалогу між країнами, який мав би забезпечити напрацювання взаємовигідних для обох сторін рішення стосовно наявних розбіжностей у взаємовідносинах, серед яких, зокрема, були питання зв'язків Ісламської республіки з ХАМАС та Хезболлою, а також – дипломатичне визнання Ізраїлю (Hunter, 2010, p. 60–63; Hadžikadunić, 2019). Принагідно варто зауважити, що на початках власного президентства Махмуд Ахмадінежад теж намагався встановити контакт з американською стороною, і теж – безуспішно (Hunter, 2010, p. 66; Perkovich, 2006). У цей час також починають виявлятися зміни у військовій та зовнішньополітичній площині: досвід бойових дій американських військ в Афганістані, Іраку та Сомалі провокували переосмислення іранської військової доктрини на користь напрацювання механізму асиметричної оборони, уникнення прямої військової конфронтації та ведення проксиконфліктів з метою втручання у внутрішньополітичні справи дестабілізованих країн регіону (Saikal, 2019, p. 170; Terrill, 2011, p. 45–46; Saikal, & Vestenskov, 2020). Створення ситуації "керованого хаосу" дозволяло ісламському режимові проектувати свій вплив на такі країни, "відсовуючи" у такий спосіб межі стримування та ізоляції ІРІ у близькосхідному регіоні; найяскравіше означена політика виявить себе під час "Арабської весни" у таких країнах, як Ємен, Ірак, Ліван та Сирія, частково – Бахрейн. А поки що на початковому етапі президентства М. Ахмадінежада ірано-саудівські відносини зберігали стриманий і мирний характер: у 2007 р. саудівська королівська родина приймала президента Ісламської республіки, який прибув до країни з офіційним візитом у рамках своєї близькосхідної дипломатичної місії (Hunter, 2010, p. 199). Проте вже наступного року ситуація починає змінюватися. Сполучені Штати, які з моменту інтервенції 2003 р. в Ірак відігравали роль стабілізуючого чинника в системі регіональної безпеки Перської затоки, оголосили про початок виведення своїх військ із країни, що докорінно змінювало баланс сил у регіоні на користь іранської сторони. Ісламський режим отримав бажаний простір для маневру і міг більше не побоюватися ймовірності прямого військового конфлікту зі США, які за часів адміністрації Б. Обама обрали політику дистанціювання від близькосхідного регіону на користь реалізації концепції "Повороту до Азії" (Saikal, 2019, p. 191; Hadžikadunić, 2019).

На тлі мінімізації американської військової присутності у Перській затоці зближення Ісламської республіки з постсаддамівським Іраком, де повнота влади зосередилася в руках шіїтських політичних сил, викликало занепокоєння Саудівської Аравії; саудівська сторона звернулася до ІРІ з вимогою припинити провадження деструктивної для регіону політики, а коли стало очевидно, що ісламський режим не збирається враховувати протести саудитів – мінімізувала рівень дипломатичних і торгових відносин (Hadžikadunić, 2019). КСА на даному етапі активно починає артикулювати тему "іранської загрози", зокрема за рахунок питання ядерної програми ІРІ, стверджуючи, що ядерна діяльність іранської сторони – не що інше, як спроба зміни регіонального балансу сил, яка провокує ядерну гонку озброєнь у Перській затоці (Ghadbeigy et al., 2022, p. 12–15). Крім того, у цей період в ірано-саудівських відносинах відслідковується суттєве посилення вже наявного конфлікту у зв'язку зі згаданими подіями "Арабської весни" або ж "Ісламського пробудження", як

це явище іменує ісламський режим для нівелювання національних, економічних та соціальних чинників протесту, пропагуючи його, натомість, виключно у конфесійній площині (Hadžikadunić, 2019). Термін "Арабська весна", головним чином, охоплює низку розрізаних протестних рухів у країнах Близького Сходу та в Північній Африці 2010–2012 рр., об'єднаних невдоволенням авторитарного характеру управління більшої політичних режимів і придушення економічних свобод; деякі з них переросли в повноцінні збройні сутички між урядом країни та протестувальниками і зрештою – у військові конфлікти, провокуючи дестабілізацію близькосхідного регіону. Означені події провели чітку антагоністичну лінію між Іраном і Саудівською Аравією у зв'язку з демонструванням ісламським режимом власних регіональних амбіцій та намаганнями саудівської сторони протидіяти поширенню іранського впливу в регіоні (Hadžikadunić, 2019). У цей час ірано-саудівське протистояння починає виходити за межі двосторонніх відносин; зіткнення інтересів обох сторін відслідковується на прикладі таких конфліктів у близькосхідному регіоні, як антиурядові протести у Бахреїні, громадянські війни в Ємені та Сирії, а також – через суперництво за вплив на політику Іраку та Лівану (Hunter, 2010, р. 213–214; Saikal, 2019, р. 170, 186–188). У той же час обидві країни в публічній площині закидали одна одну звинувачення у дестабілізації регіону. Посилення іранського впливу по осі "Ірак – Сирія – Ліван", підтримка протестних настроїв у Бахреїні – сприймалися саудівською стороною як провал політики стримування Ісламської республіки та виникнення безпосередньої загрози на своєму північному кордоні (Monshipouri, 2019, р. 120). Тим більш саудити негативно оцінювали проникнення іранських впливів у Ємен, убачаючи у таких діях створення загрози також на південному кордоні (Litvak, 2017, р. 52). Єменський фактор відіграє доволі специфічну роль у регіональній політиці ІПІ. Наприклад, попри мінімальну залученість іранської сторони до перебігу громадянської війни ісламський режим отримує низку переваг, які реалізує у декількох площинах:

- на ідеологічному рівні єменський кейс використовується як "доказ" посилення ролі Ірану в арабському світі, завдяки якому вплив ісламського режиму "досяг берегів Червоного моря", що продукується як для внутрішнього споживача, так і назовні;
- втручання КСА в означений конфлікт відповідає інтересам іранської сторони, оскільки, саудити у даному випадку несуть іміджеві втрати та змушені витратити значні фінансові ресурси й відволікати частину власних сил на бойові дії проти "Ансар Аллаха" (рух Хуті);
- мінімальна присутність ІПІ в Ємені дозволяє іранській стороні у випадку необхідності використати єменський кейс для торгів під час ведення переговорів, як це сталося дещо пізніше у 2021–2023 рр. (Gaub, 2016, р. 4; Terrill, 2011, р. 17; Kendall, 2017, р. 4).

Зважаючи на розгортання нового конфлікту з Іраном саудити особливо гостро сприймали індиферентну політику адміністрації Обама стосовно Близького Сходу, а також перемирення між Сполученими Штатами та Ісламською республікою щодо досягнення порозуміння стосовно ядерної програми ІПІ (Eouyang et al., 2019, р. 56). Ірано-американська розрядка на даному етапі стала можливою за рахунок дотичності окремих зовнішньополітичних цілей Ісламської республіки до американських інтересів у регіоні (Мудрієвська, 2017, с. 134–135). Приміром, у 2013 р. в Ірані відновлює свої політичні позиції так зване "помірковане крило"; за підсумком президентських виборів новим очільником ІПІ стає

Х. Рухані (2013–2021), який унаслідок кризи, що вдарила по іранській економіці (не в останню чергу через вплив санкційного режиму), декларував необхідність налагодження відносин із Заходом та напрацювання прийнятного для обох сторін рішення щодо іранської ядерної програми (Saikal, 2019, р. 121). Американська сторона, проваджуючи політику мінімізації втручання у близькосхідні конфлікти, йшла назустріч Ісламській республіці у даному питанні. Саудівська Аравія у цей час теж зазнає політичних змін – 2015 р. помирає король Абдалла (2005–2015), місце очільника країни посідає Салман ібн Абдель-Азіз Аль Сауд. Підхід нового саудівського короля до розвитку відносин з Ісламською республікою на даному етапі становив своєрідний поворотний момент на користь інтенсифікації конфлікту (Saikal, 2019, р. 191). Втручання у Громадянську війну в Ємені, як вже зазначалось, ускладнювало становище королівства у Перській затоці, чим намагалася користуватися іранська сторона, публічно звинувачуючи саудитів у неоколоніальній політиці, загрозі безпеки країні регіону тощо. Тож ірано-американське зближення у рамках підготовки "Спільного всеосяжного плану дій" (СВПД) розглядалось саудівським керівництвом як небажаний і негативний процес, який може призвести до небезпечних для країни наслідків; перспектива зняття з Ірану санкційного режиму розцінювалася як чинник, що сприяє посиленню впливу Ісламської республіки в Перській затоці, особливо за умов невтручання Сполучених Штатів (Мудрієвська, 2017, с. 135). Беззаперечним тригером, що спровокував конфлікт між Іраном і Саудівською Аравією, який давно назрівав, стала, попри протест Ісламської республіки, страта впливового шіїтського богослова і критика саудівської королівської родини Німра Бакіра Аміна ан-Німира у 2016 р. Можна припускати, що саудівська сторона усвідомлено пішла на цей крок, розуміючи наслідки таких дій (Saikal, 2019, р. 196). Реакцією ісламського режиму на цю страту стало скоєння нападу на посольство КСА в Тегерані, що, як і в 1987 р., призвело до розірвання дипломатичних відносин між країнами; також відносини з Іраном розірвали ще декілька країн, серед яких був і Катар. Проте вже 2017 р. спостерігалось ірано-катарське зближення. Пояснити це можна небажанням малих монархій Перської затоки повністю стати залежними від саудитів; крім того, збереження відносин між Ісламською республікою і деякими монархіями Перської затоки відбувається також задля уникнення конфлікту та через наявні економічні вигоди (Harrison, 2021, р. 12; Zaccara, 2019, р. 6). Зрештою, Саудівська Аравія, спільно з низкою інших країн, удається до блокади Катару, одного із членів РСАДПЗ. Радикалізація регіональної політики КСА спровокувала кризу у відносинах між державами-членами Ради співробітництва. Налагодження зв'язків між Іраном і Катаром сприймалося саудівською стороною як доказ посилення впливу ІПІ у регіоні, що стало можливим завдяки підписанню "СВПД"; блокада Катару паралельно з "кейсом Хашоґґджі" у 2018 р., який кидав тінь на американсько-саудівські відносини, та конфліктом з Туреччиною – провокували подальші іміджеві втрати саудитів на міжнародній арені й ускладнювали відносини з іншими країнами регіону (Eouyang et al., 2019, р. 55–56; Monshipouri, 2019, р. 123). За даних умов ірано-саудівський конфлікт, зважаючи на відсутність одностайної позиції монархій Перської затоки щодо ІПІ, спонукав саудитів до пошуку нових позарегіональних союзників. Таким чином, Саудівська Аравія зблизилась з іншим противником Ірану в регіоні – Ізраїлем. Водночас зміна політичного істеблшменту в США

й ворожа риторика адміністрації Д. Трампа стосовно Ірану дозволили окреслити формування антиіранської коаліції (Saikal, 2019, p. 169).

У зв'язку з активною діяльністю антиіранської коаліції на 2019–2020 рр. припадає один із найбільш кризових етапів у відносинах між Ісламською республікою та Саудівською Аравією. Протягом зазначеного періоду конфлікт сторін від політичної площини переходить до військової ескалації, яка, зокрема, позначилася на саудитах. Зокрема, у вересні 2019 р. "Ансар Аллах" (за свідченнями Сполучених Штатів – використовуючи іранські дрони) здійснює атаку на виробничі потужності саудівської державної нафтової компанії Saudi Aramco у районі м. Абкайк, де знаходиться ключове нафтове родовище країни (Hubbard et al., 2019). У 2020 р. від ракетних ударів та атаки безпілотників постраждала вже столиця КСА – Ер-Ріяд. Іранська сторона, у свою чергу, зазнала збройних зіткнень з антиіранською коаліцією, серед яких варто виділити військові операції, у результаті яких загинули командувач спеціальних сил "Кодс" К. Сулеймані (3 січня 2020 р.) та представник Корпусу вартових ісламської революції й одна із ключових фігур ядерної програми ІРІ М. Фахрізаде (27 листопада 2020 р.). Як для Ірану, так і для Саудівської Аравії означені події становили *casus belli* для початку нової війни у Перській затоці. Тим не менш, попри публічну войовничу риторику, вдаватись до прямих бойових дій, а тим більше – бути стороною, яка оголосить про їхній початок, не бажала ні ІРІ, ні КСА. Відсторонення Саудівської Аравії від питання гіпотетичної війни з Іраном відбувалось, як можна припускати, у зв'язку із впливом низки таких чинників:

- починаючи від ірано-іракської війни стратегія саудитів полягала в дотриманні опосередкованої залученості до міждержавних збройних конфліктів у Перській затоці, уникаючи у такий спосіб виснаження власних ресурсів і позиціонування себе як сторони конфлікту;
- небажання набути статусу "країни-агресора", яка спільно з ідеологічними для великої частки населення регіону опонентами ісламу, веде війну проти іншої мусульманської країни;
- гіпотетичний військовий конфлікт з Іраном, імовірно, болісно позначиться на економічному стані країн Перської затоки, у т. ч. – КСА (Hadžikadunić, 2019).

До того ж, не дивлячись на високий рівень фінансових видатків на збройні структури й забезпечення новітнім озброєнням, саудівська сторона, вочевидь, без допомоги ззовні поступається Ісламській республіці у спроможності проектувати власну військову силу, що ставить саудитів у залежність від США (Hadžikadunić, 2019). Сполучені Штати є гарантом безпеки і територіальної цілісності країни, однак не збираються вести війни замість Саудівської Аравії (Мудрієвська, 2017, с. 135). Враховуючи репутаційні втрати королівства від 2015 р., загострення відносин із Туреччиною – іншим важливим американським союзником на Близькому Сході, а також зважаючи на зростання негативного сприйняття серед американського суспільства – залучення США до збройних конфліктів у даному регіоні, спонукало адміністрацію Д. Трампа до проголошення у 2020 р. про виведення військових контингентів із Афганістану (і реалізації означеного наміру адміністрацією Дж. Байдена у 2021 р.). Перед саудівським керівництвом постало б питання стосовно характеру американської допомоги у разі початку саудитами збройного конфлікту. Щодо ІРІ, намір уникнення військового конфлікту, імовірно, був пов'язаний з безпосередньою американською військовою присутністю біля західного та східного кордонів країни, що створюва-

ло для іранської сторони загрозу втручання Сполучених Штатів у випадку початку ісламським режимом будь-яких бойових дій. Теоретично ведення війни також здатне загострити внутрішні проблеми Ісламської республіки, а саме сепаратизм окремих регіонів або ж економічний стан країни, у зв'язку з дією санкційного режиму та впливом інфляції. Зрештою, чинник пандемії частково змушував як Іран, так і Саудівську Аравію переорієнтувати увагу на вирішення нагальних внутрішніх викликів (Alharbi, 2021, p. 9; Tabatabai, 2020).

Поновлення ірано-американської конфронтації, односторонній вихід США із "СВПД" та повторне впровадження санкцій мало одним із наслідків дискредитацію серед іранського політикуму та населення уряду Х. Рухані як провідника ідеї нормалізації відносин із Заходом. У зв'язку з даними обставинами протягом 2020–2021 рр. у політичному житті країни повнота влади знову перейшла до рук консервативного крила після парламентських виборів 2020 р. і президентських виборів 2021 р., за результатами яких пост очільника країни посів кандидат від коаліції консерваторів Е. Раїсі. Однак попри реанімацію політичних впливів консервативних фракцій, які традиційно є виразником ревізіоністської політики Ісламської республіки, в ірано-саудівських відносинах починаючи з 2021 р. відбувається спад конфронтації. Ірано-саудівський конфлікт протягом останнього десятиліття (починаючи з подій "Арабської весни") чітко продемонстрував наявність екзистенційного антагонізму, вирішення якого обидві сторони, вочевидь, убачають в усуненні політичного режиму, який становить загрозу, або ж доведенні такого режиму до стану, коли той вже не здатен пручатися політиці свого суперника. Взаємна ворожість і підозрілість ІРІ та КСА не дозволяє розглядати старт нормалізації відносин обох країн на даному етапі як процес, інспірований виключно бажанням сторін відновити мирний характер взаємозв'язків, у зв'язку з чим першопричини, які уможливили початок дипломатичних перемовин між Ісламською республікою та Саудівською Аравією, найімовірніше, варто шукати у впливах зовнішніх, позарегіональних чинників (Hadžikadunić, 2019). Передусім, "войовничість" публічної риторики саудитів стосовно Ірану залежала від схвалення американської сторони, тож у зв'язку зі зміною політичного істеблішменту США після президентських виборів 2021 р. і зважаючи на "що до Ірану, а також зосередження американської уваги на інших регіонах, саудівська сторона змушена була піти на деескалацію конфлікту з Ісламською республікою (Stephens, 2023). Іншим зовнішнім фактором, який відіграв стабілізуючу роль в ірано-саудівських відносинах, можна вважати інтереси КНР у Перській затоці, реалізація яких вимагала деескалації зазначеного конфлікту (Silber, 2023). У випадку Ірану, зростання китайських впливів на характер зовнішньої політики ІРІ впливає з економічної залежності Ісламської республіки від КНР. Укорінена недовіра до Заходу, яка до того ж підживлювалася виходом США із "СВПД", реанімацією санкційного режиму та тиском на країну під час президентства Д. Трампа, спонукала уряд Раїсі до переосмислення й поглиблення іранської зовнішньополітичної стратегії "Погляд на Схід" як пріоритетного вектора зовнішньої політики. Переорієнтування ісламським режимом продажу енергоносіїв – ключових експортно орієнтованих галузей економіки – на китайський ринок відбувалось у зв'язку з американськими санкціями, які закривали ІРІ доступ до Західних ринків (Stephens, 2023; Goldberg, 2023). За таких умов політикум країни починає розглядати китайський вектор як альтернативу

укладення нової "Ядерної угоди", що не вимагає від іранської сторони значних поступок і не створює застроги стосовно можливості чергового скасування такої угоди в майбутньому (Azizi, 2023). Зближення ІРІ та КНР особливо посилилось у зв'язку із провадженням китайською стороною дипломатії "Шовкового шляху здоров'я" протягом основного періоду пандемії, а також через підписання у 2021 р. сторонами "Угоди про стратегічну співпрацю", яка передбачає, як вважається, значні фінансові інвестиції китайської сторони в економіку Ірану протягом наступних 25 років (Maini, 2024). Крім того, у 2023 р. Іран входить до складу "Шанхайської організації співробітництва" (ШОС), посилюючи таким чином свої зв'язки з азійськими країнами і безпосередньо – із самим Китаєм (Azizi, 2023). Саудівська Аравія, у свою чергу, теж змушена рахуватися з китайським політичним курсом у Перській затоці, чому сприяє ключове значення торгових зв'язків із КНР, фінансування китайською стороною саудівських інфраструктурних проєктів, а також пасивна стосовно підтримки саудитів у конфлікті з ІРІ політика адміністрації Байдена (Guzansky, & Orion, 2017, р. 1–4; Stephens, 2023).

Переговорний процес між Іраном і Саудівською Аравією щодо умов поновлення дипломатичних зв'язків тривав протягом 2021–2022 рр.; за посередництва Іраку та Оману сторони провели декілька раундів перемовин з метою досягнення консенсусу й урегулювання спірних питань (Years of..., 2023). У квітні 2022 р. на тлі страти саудівською стороною двох шіїтів – громадян Бахрейну – виникає загроза зриву перемовин через самоусунення з даного процесу ісламського режиму, проте втручання Китаю змусило обидві сторони знову сісти за стіл переговорів (Years of..., 2023). Ключовий характер китайського впливу на це питання відслідковується у зв'язку з тим, що саме Пекін став символічним місцем ірано-саудівського "примирення". 10 березня 2023 р. сторони, за посередництва Китаю, задекларували відновлення міждержавних зв'язків, зокрема погодивши одразу запуск авіаційного сполучення й відновлення роботи посольств протягом наступних декількох місяців (Years of..., 2023). Крім того, представники ІРІ та КСА підтвердили чинність угод від 1998 р. та 2001 р. (Mostafa, 2023; Stephens, 2023; Joint trilateral..., 2023). Як варто припускати, умови відновлення дипломатичних відносин передбачали взаємні поступки сторін, зокрема у площині безпекових питань. Як вже зазначалося, питання підтримки ісламським режимом руху Хуті відіграло, за деякими свідченням, роль розмінної монети задля стабілізації відносин ІРІ і КСА. Однак зауважимо, що станом на 2024 р. якихось суттєвих кроків для зближення не зробила ні Саудівська Аравія, ні Ісламська республіка (One year..., 2024). Однак обом сторонам усе ж вдалось досягти консенсусу у питанні прийому іранських паломників під час здійснення Хаджу (Saudi Reinstates..., 2024). Повертаючись до вимушеного характеру ірано-саудівського зближення, продиктованого, головним чином, впливами зовнішніх обставин, така "стагнація" не викликає подиву, адже протягом останніх років обоюдної суперництва ІРІ та КСА пройшли, як видається, точку неповернення щодо мирного співіснування у межах однієї регіональної системи. Занадто укорінена взаємна підозрілість і абсолютне несприйняття бачення векторів політичного розвитку Близького Сходу в сукупності з ідеологічним суперництвом, на яке, до того ж, накладається релігійним антагонізм і прагнення сторін до регіонального лідерства – стають на заваді справжній і остаточній нормалізації ірано-саудівських відносин. Розрядка між Іраном і Саудівсь-

кою Аравією, нехай і вимушена, все ж має позитивні наслідки для регіону. Варто припускати, що деескалація конфлікту позитивно сприймається країнами Перської затоки, що втягнені в ірано-саудівське протистояння; відсутність гарячої фази конфронтації між ІРІ та КСА дозволяє їм відчути зменшення тиску обох сторін та втручання у внутрішні справи. Разом із тим роль китайської сторони у досягненні зниження напруги між ісламським режимом і саудитами може ілюструвати один із ключових чинників ірано-саудівських відносин – діяльність позарегіональних "акторів", як для Саудівської Аравії, так і Ісламської республіки, може мати стабілізуючий ефект, який здатен знизити рівень конфлікту, за умови залежності ІРІ й КСА від такого позарегіонального "актора" (Hadžikadunić, 2019). Унеможливлення на даному етапі відкритого конфлікту спонукає сторони до пошуку шляхів досягнення переваги у дипломатичній площині. Зокрема, ісламський режим, у цілому, не полишає підтримки "Ансар Аллах", а також між країнами поживалася дискусія щодо права на розробку нафтових і газових родовищ Араш та Дорра (Kuwait insists..., 2023). Зі свого боку Саудівська Аравія, вочевидь, спрямовує дипломатичні зусилля для нівелювання іранського впливу на Близькому Сході. Приміром, після понад 10-річної ворожнечі саудівська сторона у квітні – травні 2023 р. вдається до нормалізації відносин із асадівською Сирією, висловивши намір про відновлення міждержавних зв'язків; також з подачі саудитів було запущено процес демаргіналізації режиму Б. Асада в арабському світі – за сприяння королівства Сирія у тому самому році повертається до Ліги арабських держав (Saudi King..., 2023; Cafiero, & Milliken, 2023). Можна припускати, що саудівська сторона у випадку із Сирією намагається зменшити залежність сирійського диктатора від ісламського режиму. Схожу політику можна спостерігати і в Лівані та Іраку – інших осередках іранського впливу, де саудити підтримують сунітські політичні фракції (Chehayeb, 2022; Saeed, 2023). Паралельно Саудівська Аравія укріплювала зв'язки з ключовим ідеологічним опонентом ісламського режиму у близькосхідному регіоні – Ізраїлем; відносини сторін рухалися у бік укладання так званої "Угоди Авраама", як це сталося у 2020 р. між Ізраїлем та Об'єднаними Арабськими Еміратами. Передбачалося, що обидві сторони встановлять дипломатичні відносини, що мало б стати потужним кроком у легітимізації Ізраїлю в арабському світі (Zalayati, & Guzansky, 2023, р. 3). Проте початок збройного конфлікту в Секторі Газу в жовтні 2023 р. "відклав" це питання на невизначений термін. Отже, попри розрядку в ірано-саудівських відносинах, її примусовий характер, сформований з огляду на впливи третіх сторін, змушує ІРІ і КСА уникати відкритої ворожості. Тим не менш, продовжують існувати чинники, які провокують конфронтацію між Саудівською Аравією та Ісламською республікою.

**Чинники дестабілізації ірано-саудівських відносин.** Процес відновлення дипломатичних відносин жодним чином не усуває суперечностей між країнами. Іран і Саудівська Аравія – країни-протилежності. Передусім ІРІ – шіїтська теократична республіка, яка репрезентована об'єднаною групою іранських народів, у той час як КСА, представлена арабами – сунітська абсолютна монархія. Ключові характеристики Ірану й Саудівської Аравії, такі, як характер політичного устрою, їхня конфесійна належність і національна складова, визначають політичний ландшафт обох країн. Взаємодія цих факторів провокує утворення конфліктів на політичному, релігійному та національному рівнях; у зв'язку з цим

ірано-саудівське протистояння набуває комплексного характеру (Hunter, 2010, p. 186; Saikal, 2019, p. 169).

Спершу варто розглянути яку роль відіграє фактор республіканського устрою Ірану та монархії Саудівської Аравії у контексті протистояння цих держав. Після повалення влади шаха Мохаммеда Рези Пахлаві у ході Ісламської революції в Ірані відбувся перехід від монархії до республіканської форми правління. Новий політичний режим, покладаючи в основу функціонування Ісламської республіки доктрину хомейнізму, пропагував ідею поширення ісламської революції за межі Ірану. За переконаннями першого Верховного лідера Ірану Р. Хомейні та його прибічників, на тлі активізації панісламістських тенденцій такий зовнішньополітичний курс країни мав інспірувати виникнення протестних настроїв серед населення сусідніх країн (Hunter, 2010, p. 192). Очікувалось, що за підтримки ісламського режиму дані протести призведуть до трансформації політичних режимів країн Перської затоки за тим самим сценарієм, як це було в Ірані (Babakr, & Abdullah, 2022, p. 1008–1009). Така поведінка іранської сторони провокувала відповідну реакцію країн Перської затоки, зокрема – Саудівської Аравії. Проте вороже ставлення КСА до ІРІ формувалось не тільки з огляду на деструктивну діяльність ісламського режиму, яка несла в собі загрозу внутрішньополітичної дестабілізації саудівської сторони. Саудівська Аравія у контексті свого консервативного монархічного устрою схильна негативно сприймати процеси усунення мусульманських монархій, сприймаючи їх як потенційну загрозу (Terrill, 2011, p. 6). На тлі підйому ідеї панарабізму протягом 50–60-х рр. минулого століття з політичної карти зникають єгипетське, іракське, лівійське та туніське королівства; КСА, розглядаючи дані події як політичну тенденцію Близького Сходу, розцінювала їх як прецедент і політичну загрозу власному інституту монархії. Тим більш вороже сприймалася новостворена Ісламська республіка, яка виникла у результаті повалення монархії та позиціонувала себе як ключовий центр ісламу на протиположній Саудівській Аравії (Hunter, 2010, p. 192).

Наступний фактор – релігійний – є невіддільним від природи Ісламської революції в Ірані та, фактично, утворює стрижень політичної ідентичності країни. Конфесійна належність служить роздільною лінією між шиїтським Іраном і сунітською Саудівською Аравією, формуючи навколо даних країн два ворогуючі табори, конфронтація між якими триває ще з часів становлення ісламу. Під впливом Ісламської революції та подальшої діяльності хомейністського режиму відбувається реанімація сунітсько-шиїтського протистояння (Mumtaz, 2005, p. 10). Релігійний вимір ірано-саудівського конфлікту, фактично, одразу дався ознаки – шиїтська община, яка проживає на території Саудівської Аравії у провінції Ель-Хаса, з огляду на власне дискриміноване становище в країні та надихаючись прикладом революції в Ірані, вдається до масових виступів проти державного уряду. Ці події розглядалися саудівською стороною як втручання ісламського режиму у внутрішні справи королівства. У відповідь уряд країни придушував будь-які протестні рухи; також були запроваджені обмеження для іранських громадян, які стосувалися доступу до Мекки та Медини під час Хаджу (Mumtaz, 2005, p. 12). Релігійна конфронтація ІРІ та КСА виявлялась і в публічній площині. Практично від самого утворення Ісламської республіки риторика верховного лідера Ірану щодо Саудівської Аравії містила чіткий антагоністичний дискурс, саудівська королівська родина

перебувала у центрі критики Р. Хомейні через "зраду ісламських інтересів та прозахідну політику"; дещо пізніше, 1987 р., реагуючи на нові обмеження, запроваджені королем Фагдом стосовно доступу іранських паломників до мусульманських святинь, Хомейні назве саудитів "кинджалом у серці ісламу" та "єретиками, які окупували святі місця" (Mumtaz, 2005, p. 12–13; Gaub, 2016, p. 2). Але найголовніше – ісламський режим активно пропагував тезу щодо неспроможності саудівського короля виконувати свій обов'язок хранителя головних мусульманських святинь (Al Saied, 2021). Привід для транслювання подібної риторики іранська сторона отримала у зв'язку з терактом у мечеті аль-Харам (20 листопада – 4 грудня 1979 р.), організованим терористичною групою "Аль-Іхван". Ці події відбулися невдовзі після захоплення американського посольства у Тегерані (4 листопада 1979 р. – 20 січня 1981 р.) та мали далекосяжні наслідки як для Саудівської Аравії, так і для усього регіону. Перемога Ісламської революції, захоплення американського посольства у Тегерані (і подальший провал операції "Орлиний кіготь"), теракт у мечеті в Мецці – демонстрували квоість близькосхідної політики адміністрації Дж. Картера та поширення ідей панісламізму серед населення регіону. Вплив цих обставин підштовхував саудівську сторону до інтенсифікації авторитарних тенденцій і релігійного чинника у внутрішньополітичному житті країни, а також напрацювання більш жорсткої зовнішньополітичної стратегії у відповідь на регіональну політику Ісламської республіки (Al Saied, 2021; Feierstein, 2019).

Останнім визначеним фактором, який формував ірано-саудівський конфлікт на початку становлення Ісламської республіки, є національний самоідентифікатор обох сторін. Концепт нації в країнах, де іслам здійснює вагомий вплив на внутрішньо- та зовнішньополітичні процеси, тісно переплітається з конфесійною належністю населення. У випадку населення Ірану відслідковується наявність двох основних ідентифікаторів – "ісламська" та "іранська" ідентичності, які можуть співіснувати та взаємодоповнюватись. Активна експлуатація питання "іранської" ідентичності відбувалась у період правління шаха Мохамеда Рези Пахлаві (Hunter, 2010, p. 18). Шахська політика мала на меті "скерувати" ідентичність населення, поглибивши значення культурного й історичного аспекту, особливо доісламської епохи, задля обмеження впливу духовенства та створення передумов відкритості Ірану західним тенденціям. Після революції в Ірані ісламський режим, послугуючись засадами доктрини хомейнізму, активно просуває ідею "ісламської" ідентичності – підміну національної належності конфесійною; очікувалось, що таким чином можна знівелювати "антиісламську" політику шаха, а також сформувати необхідне підґрунтя для утворення наднаціональної "шиїтської" ідентичності, яка б виходила за межі Ірану, пов'язуючи населення країни із шиїтськими осередками у регіоні (Hunter, 2010, p. 188). Попри зусилля Верховного лідера Хомейні та підконтрольного йому уряду населення Ірану все ж зберігало свій "іранський" самоідентифікатор, значення якого тільки укріплювалось у зв'язку з подальшим початком Ірано-іракської війни (1980–1988), однак і конфесійний детермінізм у питанні "свій – чужий" теж почав відігравати помітну роль (Hunter, 2010, p. 19, 27). За таких умов сунітсько-шиїтський антагонізм із конфесійної та політичної площини перетікав у соціальний вимір, надаючи нового імпульсу конфлікту у відносинах між іранцями та арабами, який існує на побутовому рівні та живиться за рахунок реанімації історичних травм обох народів.

Протягом тривалого періоду суперництва ірано-саудівський антагонізм набуває нових ознак, які сприяли інтенсифікації цього конфлікту. Серед них варто звернути увагу на деструктивну стосовно безпеки Перської затоки роль ядерної програми ІРІ. Політизація питання іранської ядерної програми припадає на початок 2000-х і пов'язується, частково із конфронтацією ІРІ та США, частково – з підозрливим характером діяльності іранської сторони щодо збагачення урану, розбудови необхідного устаткування та приховування інформації про стан ядерної програми від представників МАГАТЕ. Крім того, артикулювання у публічній площині іранським політикумом, зокрема шостим президентом ІРІ М. Ахмадінежадом, тематики ядерної програми у контексті "опору Заходу" провокувало підозрливість міжнародної спільноти, що у сукупності з ревізійністською політикою та регіональними амбіціями ісламського режиму спричинило появу підозр щодо військового або, принаймні, подвійного характеру ядерної програми Ісламської республіки (Ghadbeigy et al., 2022, p. 12). Позиція саудівської сторони щодо ядерної програми ІРІ теж варіювалася залежно від характеру відносин ІРІ-КСА. Приміром, на початку виникнення означеної проблеми, яка припадає на період президентства М. Хатамі, саудівська сторона, зважаючи на процеси налагодження зв'язків між країнами, не розглядала чинник ядерної програми як загрозу регіональній безпеці (Ghadbeigy et al., 2022, p. 13). Однак унаслідок зростання напруги й поновлення ірано-саудівського антагонізму на тлі подій "Арабської весни" питання ядерної програми ІРІ займає одне із ключових місць в антиіранській риторичній саудитів. Зокрема, позиція чинного політичного режиму Саудівської Аравії полягає у тому, що Ісламська республіка – країна-ревізійніст, яка у бажанні регіональної гегемонії проводить деструктивну політику в Перській затоці. Відповідно, розвиток ядерної програми, за переконаннями саудитів, має на меті забезпечення переваги над країнами регіону, що у свою чергу не дозволяє відкидати підозри стосовно військового спрямування ядерної програми ІРІ (Ghadbeigy et al., 2022, p. 12–13). Досягнення іранською стороною статусу ядерної країни розглядається як фактор виникнення асиметрії сили у регіоні, що неодмінно призведе до ще більшого тиску на сусідні з Іраном держави та посилення відверто агресивної зовнішньої політики (Kahl et al., 2013, p. 8). Разом із тим, ядерна діяльність ІРІ провокує й "нуклеаризацію" Перської затоки; країни регіону, зокрема Саудівська Аравія, у відповідь на розвиток іранською стороною ядерної програми, докладають зусиль для розвитку власного ядерного потенціалу, що створює поки що теоретичну загрозу ядерної гонки озброєнь (Kahl et al., 2013, p. 7, 15–16).

Не менш важливий фактор, який провокує конфлікт між Іраном і Саудівською Аравією – це характер регіональних альянсів та зв'язків з позарегіональними "акторами". Головним чином, ідеться про тісну співпрацю саудівської сторони зі Сполученими Штатами. Зближення КСА та США на тлі іракської загрози протягом 90-х років минулого століття негативно сприймалися ісламським режимом. З одного боку, таке ставлення формувалося у зв'язку з наративами ідеології режиму, де американська сторона розглядалася як ключовий ідеологічний опонент і ворог ісламу; з іншого – концентрація американських військ у Перській затоці провокувала, з огляду на антиіранську риторичку, побоювання ісламського режиму імовірного збройного зіткнення зі США. У часи найбільш конструктивного діалогу ІРІ та КСА сторони так і не змогли досягти консенсусу стосов-

но американської присутності в регіоні. Проамериканська орієнтація Саудівської Аравії посилювала підозри в антиіранському дискурсі керівництва країни. І дійсно, за сприяння США саудівська сторона у 2008 р. проваджує торгові обмеження для Ірану; американська підтримка також уможливлювала інтенсифікацію ворожої щодо Ісламської республіки риторички (Abuater, 2023, p. 15). Проте для саудівської сторони присутність США у регіоні служить передусім гарантією власної безпеки та збереження домінуючої позиції серед монархій Перської затоки. У той же час зближення Ірану з деструктивними політичними режимами регіону, на зразок режиму Асада в Сирії, підтримка шіїтських общин, мілітарних груп ("Ансар Аллах", "Сили народної мобілізації", Хезболла, ХАМАС тощо), втручання у конфлікти у Перській затоці – ці фактори сприймаються саудівською королівською родиною як наочна ілюстрація деструктивної політики Ісламської республіки.

Наостанок, все ж варто висловити припущення, що попри всю наявну аргументацію найголовніший чинник ірано-саудівської конфронтації – це боротьба за регіональне лідерство, у рамках якої Саудівська Аравія – "старий гегемон" Перської затоки – намагається не допустити становлення Ісламської республіки як безумовного лідера регіону. Як наслідок, сторони приречені на політичне суперництво, взаємну підозрливість і недовіру, постійний пошук союзників, наявність яких дозволяє отримати перевагу над суперником, а також потреба в легітимізації чинників, що провокують боротьбу Саудівської Аравії та Ісламської республіки.

#### Дискусія і висновки

Політична динаміка регіону Перської затоки перебуває у залежності від ірано-саудівських відносин. Ісламська Республіка Іран і Королівство Саудівська Аравія – це країни-антиподи, відмінності між якими відслідковуються на політичному, ідеологічному та конфесійному рівнях. Дані фактори спільно з історичним досвідом арабо-іранських зв'язків у своїй сукупності провокують наявність взаємної недовіри й ворожого сприйняття. Однак ключовим тригером ірано-саудівського антагонізму є прагнення обох сторін до лідерства у політичній та конфесійній площині у Перській затоці. Конфлікт інтересів ІРІ та КСА формує вектори розвитку політичних і безпекових тенденцій у Перській затоці, що провокують дестабілізацію регіону. Провідна роль Саудівської Аравії у цьому конфлікті серед інших арабських монархій регіону обумовлює виникнення більш глибокого контексту, який переносить ірано-саудівську конфронтацію із площини двосторонніх відносин на регіональний вимір, що призводить до затягування в орбіту даного протистояння решти країн регіону.

Суперництво Ісламської республіки та Саудівської Аравії виходить за географічні межі Перської затоки. Побічні вияви даного конфлікту можна спостерігати в усьому близькосхідному регіоні, де ареною зіткнення інтересів ІРІ та КСА виступають такі дестабілізовані країни, як Ємен, Ліван, Сирія та, певною мірою, Ірак. Крім того, вплив ірано-саудівської конфронтації на безпекову ситуацію Перської затоки – світового ринку енергоресурсів – обумовлює залучення таких позарегіональних "акторів", як США та КНР, до врегулювання питання політичної та безпекової дестабілізації регіону; позарегіональні "актори", за умови залежності від них іранської та саудівської сторін, здатні проєктувати стабілізуючий вплив на безпековий стан регіону та характер конфлікту ІРІ-КСА, що тим не менш не усуває причин конфронтації обох сторін.

Ірано-саудівське протистояння є одним із виявів більш комплексного регіонального конфлікту, який виник між Іраном і країнами Перської затоки після Ісламської революції, через деструктивну політику й регіональні амбіції ісламського режиму. Саудівська Аравія, зважаючи на регіональне значення країни, відіграє ключову роль у даному протистоянні, мобілізуючи країни регіону проти іранської загрози.

#### Список використаних джерел

- Мудрівська, І. (2017). Ставлення Королівства Саудівська Аравія до ядерної програми Ісламської Республіки Іран. *Над Віслою і Дніпром. Польща і Україна в європейській перспективі – минуле і сучасність* (с. 133–137). Міжнар. наук.-освітн. консорціум імені Л. Февра. <https://elibrary.ivinas.gov.ua/3878/1/2017.pdf>
- Abuamer, M. (2023). Saudi Arabia and Iran: Politics as the Dynamo of Economics. *Ties That Don't Bind: The Politics of Saudi-Iranian Trade Relations* (pp. 11–20). Arab Center for Research & Policy Studies. <http://www.jstor.org/stable/resrep52979.5>
- Al Saied, N. (2021, August 27). *Sectarianism and ideology: The cases of Iran and Saudi Arabia*. Middle East Institute. <https://www.mei.edu/publications/sectarianism-and-ideology-cases-iran-and-saudi-arabia>
- Alharbi, R. (2021). Impact of COVID-19 on Saudi Arabia's economy: Evidence from macro-micro modelling. *PSU Research Review*. <https://doi.org/10.1108/pr-08-2021-0039>
- Almaari, F. (2023, March 16). *Clarifying the Status of Previous Iran-Saudi Agreements*. The Washington Institute. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/clarifying-status-previous-iran-saudi-agreements>
- Azizi, H. (2023, September 14). *Iran's "Look East" Strategy: Continuity and Change under Raisi*. Middle East Council on Global Affairs. <https://mecouncil.org/publication/irans-look-east-strategy-continuity-and-change-under-raisi/>
- Babakr, A., & Abdullah, T. W. (2022). Soft Power in Iran's Foreign Policy. *Qalaa Zanist Scientific Journal*, 7(4), 998–1024. <https://doi.org/10.25212/ifu.qzj.7.4.39>
- Cafiero, G., & Milliken, E. (2023, May 19). *Analysis: How important is Syria's return to the Arab League?* Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2023/5/19/analysis-how-important-is-syrias-return-to-the-arab-league>
- Chehayeb, K. (2022, April 12). *Saudi Arabia rekindles ties with cash-strapped Lebanon*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2022/4/12/saudi-arabia-rekindles-ties-with-cash-strapped-lebanon>
- Eoyang, M., Peters, A., Mehta, I., & Gaskew, B. (2019). Country Brief: Saudi Arabia and its role in Yemen. *2019 Hot Topics In National Security*. Third Way, 54–63. <http://www.jstor.org/stable/resrep20154.8>
- Feierstein, G. M. (2019, November 20). *Traces of the 1979 assault on the Grand Mosque still roil the Middle East today*. Middle East Institute. <https://www.mei.edu/blog/traces-1979-assault-grand-mosque-still-roil-middle-east-today>
- Gaub, F. (2016). *War of words: Saudi Arabia v Iran*. European Union Institute for Security Studies. <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief2SaudiArabiaIran01.pdf>
- Ghadbeigy, Z., Moosavian, S. S., & Jafari, M. (2022). The Impact of the Nuclear Program on Iran-Saudi Arabia Relations. *Research Journal of Humanities and Social Sciences*, 1(1), 10–22. [https://www.researchgate.net/publication/360264312\\_The\\_Impact\\_of\\_the\\_Nuclear\\_Program\\_on\\_Iran-Saudi\\_Arabia\\_Relations](https://www.researchgate.net/publication/360264312_The_Impact_of_the_Nuclear_Program_on_Iran-Saudi_Arabia_Relations)
- Goldberg, R. (2023, September 13). *A Dangerous Strategy: Examining the Biden Administration's Failures on Iran*. FDD. <https://www.fdd.org/analysis/2023/09/13/a-dangerous-strategy-examining-the-biden-administrations-failures-on-iran/>
- Guzansky, Y., & Orion, A. (2017). *Slowly but Surely: Growing Relations between Saudi Arabia and China* (INSS Insight No. 891). Institute for National Security Studies. <http://www.jstor.org/stable/resrep08664>
- Hadžikadunić, E. (2019, November 24). *Insight 215: Iran–Saudi Ties: Can History Project Their Trajectory?* International Institute for Middle East and Balkan Studies (IFIMES). <https://www.ifimes.org/en/researches/insight-215-iran-saudi-ties-can-history-project-their-trajectory/4492>
- Harrison, R. (2021). Gulf Cooperation Council: A House Divided. *The GCC versus Iran: Low Intensity War, High Intensity Conflict*. Arab Center for Research & Policy Studies, 10–13. <http://www.jstor.org/stable/resrep31116.7>
- Hubbard, B., Karasz, P., & Reed, S. (2019, September 14). *Two Major Saudi Oil Installations Hit by Drone Strike, and U.S. Blames Iran* (Published 2019). The New York Times. <https://www.nytimes.com/2019/09/14/world/middleeast/saudi-arabia-refineries-drone-attack.html>
- Hunter, S. T. (2010). *Iran's Foreign Policy in The Post-Soviet Era*. Praeger.
- Joint trilateral statement by the People's Republic of China, the Kingdom of Saudi Arabia, and the Islamic Republic of Iran*. (2023, March 10). Embassy of the People's Republic of China in the Kingdom of Sweden. [http://se.china-embassy.gov.cn/eng/zqxw\\_0/202303/t20230311\\_11039241.htm](http://se.china-embassy.gov.cn/eng/zqxw_0/202303/t20230311_11039241.htm)
- Kahl, C. H., Dalton, M. G., & Irvine, M. (2013). Atomic Kingdom: If Iran Builds the Bomb, Will Saudi Arabia Be Next? *Center for a New American Security*. <http://www.jstor.org/stable/resrep06372>
- Kendall, E. (2017). Iran's Fingerprints in Yemen: Real or Imagined? *Atlantic Council*. <https://www.jstor.org/stable/resrep16801>
- Kuwait insists Iran has no right in disputed maritime oil field*. (2023, 7 April). Iran International. <https://www.iranintl.com/en/202307036932>
- Litvak, M. (2017). Iran and Saudi Arabia: Religious and Strategic Rivalry. In J. Teitelbaum (Ed.), *Saudi Arabia, the Gulf, and the New Regional Landscape*. Begin-Sadat Center for Strategic Studies, 49–54. <http://www.jstor.org/stable/resrep04754.10>
- Maini, T. S. (2024, March 7). *China-Iran economic ties: Beyond the hype and rhetoric – The Geopolitics*. The Geopolitics. <https://thegeopolitics.com/china-iran-economic-ties-beyond-the-hype-and-rhetoric/>
- Monshipouri, M. (2019). *Middle East Politics: Changing Dynamics*. Taylor & Francis Group.
- Mostafa, A. (2023, March 10). *Iran and Saudi Arabia to resume relations after tensions*. The National. <https://www.thenationalnews.com/mena/2023/03/10/iran-says-saudi-arabia-to-resume-relations-after-tensions/>
- Mumtaz, K. (2005). Changing Patterns of Iran-GCC Relations. *Strategic Studies*, 25(4), 7–28. <http://www.jstor.org/stable/45242681>
- Nonneman, G. (2004). The Gulf States and the Iran-Iraq War: Pattern Shifts and Continuities. *Iran, Iraq, and the Legacies of War* (pp. 167–192). Palgrave Macmillan US. [https://doi.org/10.1057/9781403980427\\_9](https://doi.org/10.1057/9781403980427_9)
- One year since detente, tensions remain between Iran, Saudi Arabia*. (2024, 11 March). Iran International. <https://www.iranintl.com/en/202403119522>
- Perkovich, G. (2006, May 9). *Ahmadinejad's Letter to Bush*. Carnegie endowment for international peace. <https://carnegieendowment.org/2006/05/09/ahmadinejad-s-letter-to-bush-pub-18317>
- Potter, L. G. (2002, December 15). *GULF WAR and PERSIA*. Encyclopædia Iranica. <https://www.iranicaonline.org/articles/gulf-war-and-persia>
- Rome, H., & Rumley, G. (2023, March 15). *What Beijing's Iran-Saudi Deal Means – and What It Doesn't*. The Washington Institute. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/what-beijings-iran-saudi-deal-means-and-what-it-doesnt>
- Saeed, Y. (2023, June 8). *Saudi Arabia Makes Soft Power Comeback in Iraq*. Arab Gulf States Institute in Washington. <https://agsiw.org/saudi-arabia-makes-soft-power-comeback-in-iraq/>
- Saikal, A. (2019). *Iran Rising: The Survival and Future of the Islamic Republic*. Princeton University Press.
- Saikal, A., & Vestenskov, D. (2020, February 20). *Iran's National Security and Operational Capability*. Scandinavian Journal of Military Studies. <https://sjms.nu/articles/10.31374/sjms.29>
- Saudi King invites Syria's Assad to attend Arab League summit*. (2023, May 10). Reuters. <https://www.reuters.com/world/middle-east/saudi-king-invites-syrias-assad-attend-arab-league-summit-syrian-state-media-2023-05-10/>
- Saudi Reinstates Pilgrimage Flights To Iranians After Detente*. (2024, April 24). Iran International. <https://www.iranintl.com/en/202404243908>
- Silber, C. (2023, March 15). China's Track Record on Middle East Diplomacy. The Washington Institute. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/chinas-track-record-middle-east-diplomacy>
- Stephens, M. (2023, March 11). *Why the China-brokered Iran-Saudi deal heralds a new era of geopolitics*. The Telegraph. <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2023/03/11/why-china-brokered-iran-saudi-arabia-deal-new-era-geopolitics/>
- Tabatabai, A. (2020, May 12). *How Iran was hit by and could overcome the COVID-19 crisis*. European Policy Centre. <https://www.epc.eu/en/publications/How-Iran-was-hit-by-and-could-overcome-the-COVID-19-crisis-330a68>
- Terrill, W. A. (2011). *The Saudi-Iranian Rivalry and the Future of Middle East Security*. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, U. S. Army War College. <https://www.files.ethz.ch/isn/142831/pub1094.pdf> (Оригінал опубліковано 2011 р.)
- Years of secretive talks behind Saudi-Iran rapprochement*. (2023, March 10). The National. <https://www.thenationalnews.com/mena/2023/03/10/years-of-secretive-talks-behind-saudi-iran-rapprochement/>
- Zaccara, L. (2019). *Iran and the Intra-GCC Crisis: Risks and Opportunities*. Istituto Affari Internazionali (IAI). <http://www.jstor.org/stable/resrep19688>
- Zalay, I., & Guzansky, Y. (2023). *The Gulf States and the Israel-Hamas War*. Institute for National Security Studies. <http://www.jstor.org/stable/resrep54871>

#### References

- Abuamer, M. (2023). Saudi Arabia and Iran: Politics as the Dynamo of Economics. *Ties That Don't Bind: The Politics of Saudi-Iranian Trade Relations*. Arab Center for Research & Policy Studies, 11–20. <http://www.jstor.org/stable/resrep52979.5>
- Al Saied, N. (2021, August 27). *Sectarianism and ideology: The cases of Iran and Saudi Arabia*. Middle East Institute. <https://www.mei.edu/publications/sectarianism-and-ideology-cases-iran-and-saudi-arabia>
- Alharbi, R. (2021). Impact of COVID-19 on Saudi Arabia's economy: Evidence from macro-micro modelling. *PSU Research Review*. <https://doi.org/10.1108/pr-08-2021-0039>
- Almaari, F. (2023, March 16). *Clarifying the Status of Previous Iran-Saudi Agreements*. The Washington Institute. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/clarifying-status-previous-iran-saudi-agreements>
- Azizi, H. (2023, September 14). *Iran's "Look East" Strategy: Continuity and Change under Raisi*. Middle East Council on Global Affairs. <https://mecouncil.org/publication/irans-look-east-strategy-continuity-and-change-under-raisi/>

- Babakr, A., & Abdullah, T. W. (2022). Soft Power in Iran's Foreign Policy. *Qalaai Zanist Scientific Journal*, 7(4), 998–1024. <https://doi.org/10.25212/lfu.qzj.7.4.39>
- Cafiero, G., & Milliken, E. (2023, May 19). *Analysis: How important is Syria's return to the Arab League?* Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2023/5/19/analysis-how-important-is-syrias-return-to-the-arab-league>
- Chehayeb, K. (2022, April 12). *Saudi Arabia rekindles ties with cash-strapped Lebanon*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2022/4/12/saudi-arabia-rekindles-ties-with-cash-strapped-lebanon>
- Eoyang, M., Peters, A., Mehta, I., & Gaskew, B. (2019, March 7). Country Brief: Saudi Arabia and its role in Yemen. *2019 Hot Topics In National Security*. Third Way, 54–63. <http://www.jstor.org/stable/resrep20154.8>
- Feierstein, G. M. (2019, November 20). *Traces of the 1979 assault on the Grand Mosque still roil the Middle East today*. Middle East Institute. <https://www.mei.edu/blog/traces-1979-assault-grand-mosque-still-roil-middle-east-today>
- Gaub, F. (2016). *War of words: Saudi Arabia v Iran*. European Union Institute for Security Studies. [https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief\\_2\\_Saudi\\_Arabia\\_Iran\\_01.pdf](https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief_2_Saudi_Arabia_Iran_01.pdf)
- Ghadbeigy, Z., Moosavian, S. S., & Jafari, M. (2022). The Impact of the Nuclear Program on Iran-Saudi Arabia Relations. *Research Journal of Humanities and Social Sciences*, 1(1), 10–22. [https://www.researchgate.net/publication/360264312\\_The\\_Impact\\_of\\_the\\_Nuclear\\_Program\\_on\\_Iran-Saudi\\_Arabia\\_Relations](https://www.researchgate.net/publication/360264312_The_Impact_of_the_Nuclear_Program_on_Iran-Saudi_Arabia_Relations)
- Goldberg, R. (2023, September 13). *A Dangerous Strategy: Examining the Biden Administration's Failures on Iran*. FDD. <https://www.fdd.org/analysis/2023/09/13/a-dangerous-strategy-examining-the-biden-administrations-failures-on-iran/>
- Guzansky, Y., & Orion, A. (2017). *Slowly but Surely: Growing Relations between Saudi Arabia and China* (INSS Insight No. 891). Institute for National Security Studies. <http://www.jstor.org/stable/resrep08664>
- Hadžikadunić, E. (2019, November 24). *Insight 215: Iran-Saudi Ties: Can History Project Their Trajectory?* International Institute for Middle East and Balkan Studies (IFIMES). <https://www.ifimes.org/en/researches/insight/215-iran-saudi-ties-can-history-project-their-trajectory/4492>
- Harrison, R. (2021). Gulf Cooperation Council: A House Divided. *The GCC versus Iran: Low Intensity War, High Intensity Conflict*. Arab Center for Research & Policy Studies, 10–13. <http://www.jstor.org/stable/resrep31116.7>
- Hubbard, B., Karasz, P., & Reed, S. (2019, September 14). *Two Major Saudi Oil Installations Hit by Drone Strike, and U.S. Blames Iran* (Published 2019). The New York Times. <https://www.nytimes.com/2019/09/14/world/middleeast/saudi-arabia-refineries-drone-attack.html>
- Hunter, S. T. (2010). *Iran's Foreign Policy in The Post-Soviet Era*. Praeger.
- Joint trilateral statement by the People's Republic of China, the Kingdom of Saudi Arabia, and the Islamic Republic of Iran*. (2023, March 10). Embassy of the People's Republic of China in the Kingdom of Sweden. [http://se.china-embassy.gov.cn/eng/zqzxw\\_0/202303/t20230311\\_11039241.htm](http://se.china-embassy.gov.cn/eng/zqzxw_0/202303/t20230311_11039241.htm)
- Kahl, C. H., Dalton, M. G., & Irvine, M. (2013). Atomic Kingdom: if Iran builds the bomb, will Saudi Arabia be next? *Center for a New American Security*. <http://www.jstor.org/stable/resrep06372>
- Kendall, E. (2017). Iran's Fingerprints in Yemen: Real or Imagined? *Atlantic Council*. <https://www.jstor.org/stable/resrep16801>
- Kuwait insists Iran has no right in disputed maritime oil field*. (2023, April 7). Iran International. <https://www.iranintl.com/en/202307036932>
- Litvak, M. (2017). Iran and Saudi Arabia: Religious and Strategic Rivalry. In J. Teitelbaum (Ed.), *Saudi Arabia, the Gulf, and the New Regional Landscape*. Begin-Sadat Center for Strategic Studies, 49–54. <http://www.jstor.org/stable/resrep04754.10>
- Maini, T. S. (2024, March 7). *China-Iran economic ties: Beyond the hype and rhetoric – The Geopolitics*. The Geopolitics. <https://thegeopolitics.com/china-iran-economic-ties-beyond-the-hype-and-rhetoric/>
- Monshipouri, M. (2019). *Middle East Politics: Changing Dynamics*. Taylor & Francis Group.
- Mostafa, A. (2023, March 10). *Iran and Saudi Arabia to resume relations after tensions*. The National. <https://www.thenationalnews.com/mena/2023/03/10/iran-says-saudi-arabia-to-resume-relations-after-tensions/>
- Mudriyevska, I. (2017). The attitude of the Kingdom of Saudi Arabia towards the nuclear program of the Islamic Republic of Iran. In *Beyond the Vistula and the Dnipro. Poland and Ukraine in the European perspective – past and present* (pp. 133–137). Consortium scientifico-educatif international Lucien Febvre. <https://elibrary.ivinas.gov.ua/3878/1/2017.pdf> [in Ukrainian]
- Mumtaz, K. (2005). Changing Patterns Of Iran-GCC Relations. *Strategic Studies*, 25(4), 7–28. <http://www.jstor.org/stable/45242681>
- Nonneman, G. (2004). The Gulf States and the Iran-Iraq War: Pattern Shifts and Continuities. *Iran, Iraq, and the Legacies of War* (pp. 167–192). Palgrave Macmillan US. [https://doi.org/10.1057/9781403980427\\_9](https://doi.org/10.1057/9781403980427_9)
- One year since detente, tensions remain between Iran, Saudi Arabia*. (2024, March 11). Iran International. <https://www.iranintl.com/en/202403119522>
- Perkovich, G. (2006, May 9). *Ahmadinejad's Letter to Bush*. Carnegie endowment for international peace. <https://carnegieendowment.org/2006/05/09/ahmadinejad-s-letter-to-bush-pub-18317>
- Potter, L. G. (2002, 15 December). *GULF WAR and PERSIA*. Encyclopædia Iranica. <https://www.iranicaonline.org/articles/gulf-war-and-persia>
- Rome, H., & Rumley, G. (2023, March 15). *What Beijing's Iran-Saudi Deal Means – and What It Doesn't*. The Washington Institute. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/what-beijings-iran-saudi-deal-means-and-what-it-doesnt>
- Saeed, Y. (2023, June 8). *Saudi Arabia Makes Soft Power Comeback in Iraq*. Arab Gulf States Institute in Washington. <https://agsiw.org/saudi-arabia-makes-soft-power-comeback-in-iraq/>
- Saikal, A. (2019). *Iran Rising: The Survival and Future of the Islamic Republic*. Princeton University Press.
- Saikal, A., & Vestenskov, D. (2020, February 20). *Iran's National Security and Operational Capability*. Scandinavian Journal of Military Studies. <https://sjms.nu/articles/10.31374/sjms.29>
- Saudi King invites Syria's Assad to attend Arab League summit*. (2023, May 10). Reuters. <https://www.reuters.com/world/middle-east/saudi-king-invites-syrias-assad-attend-arab-league-summit-syrian-state-media-2023-05-10/>
- Saudi Reinstates Pilgrimage Flights To Iranians After Detente*. (2024, March 24). Iran International. <https://www.iranintl.com/en/202404243908>
- Silber, C. (2023, March 15). *China's Track Record on Middle East Diplomacy*. The Washington Institute. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/chinas-track-record-middle-east-diplomacy>
- Stephens, M. (2023, March 11). *Why the China-brokered Iran-Saudi deal heralds a new era of geopolitics*. The Telegraph. <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2023/03/11/why-china-brokered-iran-saudi-arabia-deal-new-era-geopolitics/>
- Tabatabai, A. (2020, May 12). *How Iran was hit by and could overcome the COVID-19 crisis*. European Policy Centre. <https://www.epc.eu/en/publications/How-Iran-was-hit-by-and-could-overcome-the-COVID-19-crisis-330a68>
- Terrill, W. A. (2011). *The Saudi-Iranian Rivalry and the Future of Middle East Security*. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College. <https://www.files.ethz.ch/isn/142831/pub1094.pdf> (The original was published in 2011)
- Years of secretive talks behind Saudi-Iran rapprochement*. (2023, March 10). The National. <https://www.thenationalnews.com/mena/2023/03/10/years-of-secretive-talks-behind-saudi-iran-rapprochement/>
- Zaccara, L. (2019). *Iran and the Intra-GCC Crisis: Risks and Opportunities*. Istituto Affari Internazionali (IAI). <http://www.jstor.org/stable/resrep19688>
- Zalay, I., & Guzansky, Y. (2023). *The Gulf States and the Israel-Hamas War*. Institute for National Security Studies. <http://www.jstor.org/stable/resrep54871>

Отримано редакцію журналу / Received: 26.04.24  
Прореченовано / Revised: 27.05.24  
Схвалено до друку / Accepted: 29.10.24

Volodymyr KIANYTSIA, PhD Student  
ORCID ID: 0000-0002-6901-9581  
e-mail: kiianytsiavolodymyr@gmail.com  
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

## THE EVOLUTION OF IRAN–SAUDI RELATIONS SINCE THE ESTABLISHMENT OF THE ISLAMIC REPUBLIC

**Background.** *The Islamic Republic of Iran, whose political strategy in the Persian Gulf aims to promote the country's dominance in the region, inevitably faces the reaction of another influential regional rival – the Kingdom of Saudi Arabia. Since the declaration of the Islamic Republic, the relations between both countries have been characterized by unstable dynamics due to deep antagonism shaped by internal and external political factors. The purpose of the publication was to analyze the evolution of Iran–Saudi relations and identify key factors that determine the dynamics of relations and shape the causes of confrontation.*

**Methods.** *The study utilized such general logical methods as analysis, deduction, induction and abstraction. Additionally, historical method, comparative method, modeling method, as well as methods of contextual and critical analysis were applied.*

**Results.** *The study identified the interconnection of Iran's internal political dynamics with the nature of its relations with Saudi Arabia. Key conflict-generating factors included the nature of the political regimes in both countries, religious differences, the ideological discourse of the Islamic Republic, national identity, and the struggle for regional dominance. The intensification of the conflict is attributed to the peculiarities of regional alliances, the presence of the United States in the region, and active cooperation between Saudi Arabia and the USA, as well as Iran's ties with armed groups operating in the region and the nature of its nuclear program. Additionally, it was noted that the evolution of these relations is influenced by the United States and China.*

**Conclusions.** *Based on the analysis of the research findings, it can be concluded that the relations between the Islamic Republic of Iran and the Kingdom of Saudi Arabia encompass a complex of issues due to the influence of a number of interconnected conflict-generating factors, which provoke confrontation. However, the resolution of this conflict may be possible with the involvement of non-regional actors.*

**Keywords:** *Islamic Republic of Iran, Kingdom of Saudi Arabia, Persian Gulf, regional security.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.